

Religie și Putere în America - de la Alexis de Tocqueville la administrația Bush jr. -

This text is meant to bring to the fore the connection between politics and religion, as it was reflected in theory that Alexis de Tocqueville dealt to in his book entitled „De la démocratie en Amérique”. In the same time, it takes into consideration the well-known meeting between J. Habermas and J. Ratzinger (2004, January), which was carried out at the Catholic Academy in München. Here, a debate regarding the pre-political moral foundations of the state took place.

The interest in such a topic has streamed from what some people consider to be the „dogmatic-religious policy” concerning social philosophy, which the Bush Administration put into practice.

În „Despre democrație în America” Tocqueville este un adevărat susținător al educației instinctului politic individual. Valoarea educativă a democrației reprezentative constă în aceea că ea introduce indivizii în viața politică, provocând dezbateri și co-interesându-i în participarea la viața publică. Remediul propus de Tocqueville împotriva tendinței de apatie politică este acela al separării puterilor, dar a unor puteri orientate spre susținerea voinței de libertate.

În jurul ideii de libertate se concretizează concepția privitoare la relația dintre ordinea religioasă și ordinea politică. Pornind de la afirmația că „orice om care acceptă o opinie numai pe baza afirmațiilor făcute de cineva își înrobește spiritul”¹, Tocqueville crede că tipul de autoritate morală și intelectuală este salutar pentru faptul că acordă individului puterea și răgazul de a se

Key words:

Power, Habermas, Ratzinger, Alexis de Tocqueville, religious pluralism, democracy, religious minorities

sluji de libertate. Este conturată încă de la început ideea separării celor două arii pe care le guvernează spiritul religios și spiritul libertății: „Dând spiritului soluția clară și precisă pentru un mare număr de probleme metafizice și morale, importante și greu de rezolvat, religia îi dă puterea și răgazul de a acționa în liniște și energic în tot spațiul pe care i-l lasă în seamă; spiritul uman a înfăptuit lucruri deosebit de importante în secolele de credință nu atât datorită religiei cât libertății și calmului pe care aceasta i le-a dat”².

Specificul religiozității americane constă în aceea că *religia nu mai este receptată atât ca doctrină revelată, cât mai ales ca opinie comună pe care majoritatea o asumă*, scutind individul de obligația de a-și face păreri proprii. Omnipotența politică a majorității nu se datorează instituțiilor politice ci egalității generate de democrație, în condițiile căreia „domnia intelectuală a celor mulți” este absolută³.

Pentru funcționarul Restaurației, problema nu este de a accepta existența autorității intelectuale ci care îi sunt limitele și cum funcționează relația dintre religie și putere. El recunoaște că toate acțiunile umane sunt determinate de idei generale despre Dumnezeu, neamul omenesc și îndatoririle către semenii, idei care sunt sursa comună absolut necesară care îndepărtează îndoiala, neputința și hazardul din toate acțiunile umane. Ca și în politică, oamenii sunt dezorientați, în lipsa unei autorități religioase, de independența nelimitată și libertatea fără margini care li se deschide în fața spiritului. De aici, convingerea că „dintre toate credințele dogmatice, cele mai de dorit mi s-au părut a fi credințele dogmatice în materie de religie”⁴, aceasta chiar în condițiile în care interesul nostru se îndreaptă exclusiv către această lume.

În America, ordinea religioasă, diferită de ordinea politică, nu a fost zdruncinată iar legile au putut fi schimbate cu ușurință. În plus, religiozitatea împreună

cu obiceiurile naționale concurează la alimentarea sentimentului patriotic – de aici forța ei. Dar, deși puternică în ordine spirituală, religiozitatea americană își cunoaște și impune singură limitele; de aici puterea ei, alta decât cea politică: „creștinismul și-a păstrat deci o mare autoritate asupra spiritului americanilor și, ceea ce vreau să subliniez cu deosebire, el nu domnește numai ca o filozofie adoptată după ce a fost examinată ci ca o religie în care crezi fără a o discuta”⁵. Examinată din perspectivă strict umană, chestiunea relației dintre religie și putere ridică întrebarea asupra modului cum se păstrează autoritatea religioasă în condițiile funcționării democrației. Tocqueville observă, în acest sens, că religia trebuie să activeze în limitele proprii, prin depășirea cărora și-ar pierde credibilitatea⁶. Separarea foarte clară a sferei religiei de zona publică mai presupune, după Tocqueville grija ca, prin activitatea ei specifică, religia să nu „ofenseze fără rost ideile general admise și interesele permanente ale masei”⁷.

Condusă și respectând ideea că majoritatea domină, religia în America nu are amestec în politică, dar acceptă opiniile generale ale timpului, fiind, la rândul ei, susținută de opinia publică, prin forța căreia, laolaltă cu cea a majorității, se impune credința.

* * *

Spuneam, la început, că ideea libertății este cea în jurul căreia se concretizează concepția privitoare la relația dintre ordinea religioasă și ordinea politică. Trebuie să remarc faptul că atunci când scrie referitor la această problemă, Tocqueville se referă, în special la creștinism, și cu precădere la creștinismul catolic. Afirmând că „pe lângă fiecare religie există o opinie

politică care i se alătură prin afinitate”⁸, Tocqueville crede în capacitatea spiritului uman de a reuși să uniformizeze cele două ordini, politică și divină, „să armonizeze cerul cu pământul”. Speranța aceasta, aparținând deopotrivă unei mentalități restauratorii și credinței milenarist – apocatastazice, este metamorfozată de gânditorul politic în convingerea că, în Lumea Nouă⁹ „de la început, principiul politic și religia au fost în acord și de atunci n-au încetat să fie”. De aceea Tocqueville consideră creștinismul american eliberat de autoritatea papală, „democratic și republican”¹⁰.

Este evident că faptul că Tocqueville privilegiază, între toate religiile, creștinismul care „este cel mai favorabil libertății” și „egalității”. Dar el admiră cu precădere catolicismul care, departe de a fi un inamic al democrației, este considerat cel mai favorabil egalizării condițiilor (spre deosebire de protestantism, pentru care valoare mai are independența decât egalitatea). Cum se întâmplă ca cei mai fideli și zeloși în credință să fie și cei mai republicani și democrați? Explicația stă în modul în care este organizată comunitatea religioasă catolică (singur preotul este deasupra celorlalți oameni) și în atitudinea față de dogmă și cult (nu se face diferența pe criterii profesionale, de avere sau de autoritate). Apoi, compatibilitatea dintre catolicism și democrație se fundamentează și pe argumentele istorice care iau în considerare condiția socială precară a credincioșilor catolici, pe de o parte, și situația demografică minoritară în care se află ei. În aceste condiții, pentru ca ei să ajungă la putere, trebuie ca toți cetățenii să ajungă la putere; și pentru ca să-și poată exercita drepturile, e nevoie să fie respectate toate drepturile. În această logică apare ideea pluralismului religios care uzează de argumentul privind drepturile unei minorități religioase.

Dar pentru Tocqueville este mai important catolicismul în direcția argumentării distincției și separării sferei religioase de sfera puterii. Astfel, teoria

dublului adevăr care funcționa în dogmatica romano-catolică este transferată în aria organizării democratice a cetății, cu deosebirea că rațiunea și autoritatea ei au fost aplicate dimensiunii politice a existenței umane: „Preoții catolici din America au împărțit sfera intelectuală în două jumătăți: întruna au rămas dogmele revelate cărora li se supun fără discuție; în cealaltă u plasat adevărul – politic, considerând că acesta a fost abandonat de Dumnezeu căutărilor libere ale omului”. Acest argument este hotărâtor pentru ca Tocqueville să conchidă că cei de credință catolică sunt, pe de o parte, supuși dogmei religioase și, pe de altă parte, cei mai independenți cetățeni din lume¹¹.

Separarea dintre religie și putere duce la conturarea, din perspectivă politică, a noțiunii de *religie civilă*, în legătură cu care nu se pune problema adevărului. Problema adevărului este una individuală, în schimb pentru societate este important ca cetățenii să profeseze o religie, indiferent de adevărul ei. Separată de putere, religia nu exercită vreo influență asupra legilor sau a politicii în general, ci contribuie la odinea în stat prin dirijarea moravurilor, orânduirea familiei și puterea asupra inteligențelor. Orice aspect al vieții private era dominat de convingerea religioasă. Dacă în viața publică totul este pus în discuție și „pare abandonat dezbaterilor și încercărilor omenеști”¹², în lumea morală totul este sigur pentru că se fundamentează pe preceptele religioase.

De pe aceste poziții, Tocqueville critică lipsa de credință a unor europeni (referindu-se, probabil la francezi) considerând-o îndobitocire și ignoranță. Dacă în Franța spiritul religios și spiritul libertății sunt contrare, în America ele, deși (sau poate tocmai pentru că) distincte, sunt intim legate. De aceea, legătura dintre religios și politic, pe de o parte, și separarea dintre Biserică și Stat, pe de altă parte, sunt considerate de

Tocqueville cauzele esențiale ale „stăpânirii calme exercitate de religie”¹³.

Și totuși, mirarea gânditorului politic rămâne: „cum de s-a putut întâmpla ca, diminuând forța aparentă a religiei, să i se sporească puterea reală”. Părăsindu-și vocația universală și aliindu-se cu puterea politică, religia va avea, inevitabil, putere doar asupra unei părți a comunității, pierzându-și speranța de a domni peste întregul corp eclezial. Acceptând să se manifeste în limitele puterii politice, religia părăsește esența ei veșnică și rolul de a răspunde unui interes veșnic și acceptă să se contamineze de caracterul trecător al puterii pământești. Lecția istoriei trebuie învățată foarte bine, cu atât mai mult cu cât este o lecție simplă: orice guvernare fundamentată pe stăpânire și constrângere este trecătoare și „nu s-a văzut niciodată o guvernare care să se sprijine pe o predispoziție invariabilă a sufletului omenesc sau să se întemeieze pe un interes veșnic”¹⁴.

* * *

„Religia [...] trebuie să fie considerată prima dintre instituțiile politice”¹⁵. După 164 de ani de la scrierea volumului 2 al *Democrației în America*, avea loc la Academia Catolică din München întâlnirea cu tema „Fundamentele morale pre-politice ale statului de drept” dintre Ratzinger și Habermas¹⁶. După mai bine de un secol și jumătate (de când Tocqueville scria că religia, chiar dacă nu dă ea gustul libertății, măcar ușurează folosirea ei), umanitatea parcă s-a oprit să mediteze asupra destinului ei, și asta într-un timp de mari tensiuni spirituale și politice care au în spate proiecte continentale sau mondiale. La această întâlnire, esențială pentru istoria mileniului al treilea, nu s-a susținut (nici

nu era cu putință) că „religia este necesară pentru menținerea instituțiilor republicane” (Tocqueville), dar punctul de vedere comun emis acolo a privit religia ca discurs, respectiv ca fenomen social extrem de importante ale căror drept de existență și manifestare sunt esențiale pentru societatea democratică. Condamnarea celor care vor să impună tăcere discursului religios și afirmarea neutralității constituționale și a toleranței (Habermas) se întâlnește, din direcția opusă, cu semnalul referitor la necesitatea recorelării religiosului cu raționalul și la reclamarea (în discursul de investitură ca Papă) a „tiraniei relativismului”¹⁷.

Cert este că se impune în mediile intelectuale ale Europei și Americii rediscutarea rolului dimensiunii religioase a existenței umane într-o societate democratică în care valorile toleranței și a respectului pentru alteritate trebuie să fie nu doar „flautus vocis”. Plecând de la îngrijorarea exprimată de cardinalul Ratzinger referitoare la pericolele izvorâte dintr-o înțelegere laică a vieții, trebuie formulată întrebarea dacă o anume înțelegere și practicare a libertății (în plan științific, moral, politic) nu costă prea mult destinul umanității. Și cât de naivă ni se pare acum remarcă lui Tocqueville conform căreia „până în prezent n-am întâlnit pe nimeni în Statele Unite care să îndrăznească să afirme maxima că totul e permis în numele societății”¹⁸. În atari condiții, nu știu cum s-ar putea interpreta măsura Administrației Bush jr. de a restricționa accesul la fonduri a unor proiecte propuse de ONG-uri care promovează odată cu combaterea HIV, legalizarea prostituției¹⁹. Faptul că Administrația de la Washington promovează abstinența și fidelitatea ar fi privit de Tocqueville drept o curiozitate: nu ar înțelege de ce valori ca acestea trebuie să intre în sfera preocupărilor politice. Evident că statul ar trebui să fie neutru în materia religioasă, dar s-ar putea replica: nu despre o chestiune religioasă este vorba, ci despre

îngrijorarea autorității politice referitoare la fenomene care duc la disoluția societății. Nu știu cât de practice ar fi alte soluții precum dezincriminarea prostituției²⁰ și nici nu cred că este vorba despre o politică dogmatic-religioasă în chestiuni de filozofie socială. Cred doar, împreună cu Tocqueville, că libertatea nu poate fi gândită independent și împotriva unei evaluări din perspectivă religioasă. Altfel ar fi nevoie să vadă că zelul religios nu se mai poate încălzi la flacăra patriotismului²¹ și să constate că există contradicții între legea care permite poporului american să facă orice și religia care îl împiedică să conceapă totul și îi interzice să îndrăznească orice²².

Vizitând America (1830-1832), Tocqueville observa că cei care (mai) cred (dintre francezi) „au văzut că în patria lor, omul și-a folosit în primul rând independența pentru a ataca religia, se tem de contemporanii lor și se îndepărtează înspăimântați de libertatea pe care aceștia și-o doresc”. Este expresia unui impas, sesizat cu mult înaintea noastră, dar pe care noi îl trăim, uneori îl experimentăm, fiind nevoiți să renegăm din când în când, în numele unor valori incerte, propria umanitate pe care, într-un viitor nu prea îndepărtat, s-ar putea să nu mai fim în stare s-o recunoaștem.

Note

1. Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, Humanitas, 1995, vol. 1, p. 15. de acum, în text *DA, 1*.
2. *DA, 1*, p. 15.
3. Tocqueville prevede chiar că „opinia generală va deveni o religie al cărei profet va fi majoritatea” (*DA, 1*, p. 17). De altfel, în legătură cu receptarea religiei ca opinie

comună, este interesant de știut că formula „In God we trust” ar putea fi citită ca o formulă strict religioasă, dar ea se asociază cu dimensiunea fundamentării pactului social așa cum a fost el definit de John Locke. Termenul „trust” (încredere), utilizat în context politic, caracterizează legătura dintre cei care guvernează și cei guvernați (http://eduscol.education.fr/index.php?./D0126/fait_religieux_monnantheuil.htm). Totuși, Tocqueville explică religiozitatea americană și din perspectivă istorică, arătând că pe continentul american nu a avut loc o revoluție democratică, așa cum s-a întâmplat în Europa (cazul Franței este cel mai evident) unde veche autoritate și credințe religioase s-au tulburat.

4. *DA, 1*, p. 26.

5. *DA, 1*, p. 12.

6. Fără a ignora că, de-a lungul istoriei lui, creștinismul a fost și el instrumentalizat politic, sunt de acord cu remarcă autorului conform căreia, spre deosebire de Islam, unde maximele politice, legile civile, penale sau teoriile științifice își găsesc locul alături de principiile religioase, Evanghelia, în principiile ei esențiale, se preocupă doar de „raporturile generale ale oamenilor cu Dumnezeu și cu ei înșiși” (*DA, 1*, p. 29). De la această observație, Tocqueville arată incompatibilitatea Islamului cu democrația și prevede perpetuarea creștinismului în societățile democratice.

7. *DA, 1*, p. 33.

8. *DA, 2*, p. 367.

9. Lumea Noului început, în termenii lui Mircea Eliade, trebuia să se fundamenteze pe o nouă religie, cu caracter pronunțat civil, de orientare catolică, al cărei viitor, în Lumea Veche a Europei fusese retezat. S-ar putea argumenta, dar nu e locul, ideea că gândirea politică a lui Tocqueville are un pronunțat caracter profetic, un profetism politic ale cărui rădăcini sunt, în fapt, religioase.

10. Cu Tocqueville, în prima jumătate a secolului al XIX-lea și după Conciliul II Vatican, este rezolvată, din perspectivă teoretică problema compatibilității dintre democrația liberală și catolicism, iar cu Max Weber este demonstrată legătura dintre etica protestantă și capitalism. Problema teoreticienilor de azi ai politicului este dacă o valoare și o „invenție” occidentală (drepturile omului și democrația) sunt compatibile cu religiile din afara spațiului euro-atlantic (creștinism ortodox, islam, budism, confucianism).

11. *DA*, 2, p. 369.

12. *DA*, 2, p. 372.

13. *DA*, 2, p. 376. Cu tristețe, între altele fie spus, poate că aceasta este lecția pe care ar trebui să o descopere ierarhia BOR: „I-am văzut desprinzându-se cu grijă de toate partidele și evitând orice contact cu patima interesului personal” (*DA*, 2, p. 377).

14. *DA*, 2, p. 379.

15. *DA*, 2, p. 373.

16. Textele celor două intervenții în „Zur Debatte”, no. 1, 2004, München, 2004.

17. vezi și comentariul lui Virgil Nemoianu, *Religios și laic în registru filosofic*, în „Adevărul literar și artistic”, nr. 769, 24 mai 2005.

18. *DA*, 2, p. 373.

19. vezi Gabriel Andreescu, *Tema prostituției în România și Administrația Bush*, în „Ziua”, 5 mai, 2005.

20. Susținătorii acestor practici prezintă argumente de genul „dreptul de a uza de propriul corp”.

21. *DA*, 2, p. 374.

22. *DA*, 2, p. 373.